

Jono Dambrausko tautiškoji dramatinė muzika

Vida Bakutytė

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58,
LT-01103 Vilnius*

Straipsnio objektas – lietuvių kompozitoriaus, vargonininko ir chorvedžio Jono Dambrausko (1892–1982) tarpukario dramatinė muzika, kurioje savitai išsiskiria „Lietuviškos vestuvės“ ir tautos likimo, arba tautiškosios, misterijos. Apie šią kompozitoriaus kūrybos sritį išsamesnių studijų neturime. Publikacijos tikslas – naudojantis Lietuvos ir užsienio archyvų medžiaga, atskleisti J. Dambrausko tautiškosios dramatinės muzikos ypatumą, išryškinti novatoriškus jos bruožus, žanro nedradiciškumą.

Raktažodžiai: Jonas Dambrauskas, lietuvių muzika, tarpukaris, dramatinė muzika, tautiškoji misterija

Dainos bei chorų meistro Jono Dambrausko biografija neatskiriama nuo teatro. Ypatinę reikšmę lietuvių operos teatro raidai turėjo jo redaguota Miko Petrausko „Eglė žalčių karalienė“. Deja, neišliko paties J. Dambrausko operos „Valdovas“ (V. Mykolaičio-Putino libretas) ir „Živilė“ (Jono Graičiūno libretas). Svarbi vieta kompozitoriaus kūryboje aptariamu laikotarpiu ir vėliau tenka muzikai dramos spektakliams: A. de Musset „Meile nežaidžiama“, B. Sruogos „Baisioji naktis“, A. Vienuolio „Prieblandoje“, D. Čiurlionytės „Pasakų šalis“, V. Mykolaičio-Putino „Valdovas“, S. Čiurlionienės-Kymantaitės „Dvylika juodvarnių broliais laksčiusių“, M. Bulgakovo (pagal M. Servantesą) „Don Kichotas“, J. Grušo „Herkus Mantas“ ir kt. Negausiuose straipsniuose apie J. Dambrauską jų autoriai (VI. Jakubėnas, J. Žilevičius, K. Kaveckas, O. Narbutienė ir kt.) labiau atsižvelgė į dainų kūrybą, chorų dirigento veiklą, pažymėjo atnaujintos „Eglės...“ svarbą. Menininko teatrinė veikla minima probėkšmais. Šios publikacijos akiratyje – netradicinių žanrų dramatinės muzikos (dramos ir muzikos sąlytyje sukurti) kūriniai, besiribojantys vienu atveju su lietuvių folkloro teatru („Lietuviškos vestuvės“), kitu atveju – su oratorija ar kantata (tautiškos misterijos „Nuvainikuotoji Vaidilutė“, „Amžių karžygis“, „Amžių šešėliai“, „Mūsų aukuras“, „Gedimino sapnas“).

Daugiau nei du dešimtmečius (1922–1946) J. Dambrauskas dirbo Kauno Valstybės, vėliau Operos ir baletų teatre: sufleriu, orkestro artistu, chormeisteriu, rašė muziką teatro spektakliams. Apie šešiolika metų trukęs suflerio darbas teatrališkos prigimties žmogui buvo kartu ir kūrybinis darbas, turėjęs praktinės reikšmės. Dirbantį šį darbą J. Dambrauską vaizdingai apibūdino vieno straipsnio autorius: „Tėgul jis atleis čia vadinamas žmogum iš pogrindžio. Bet kad jis tikrai

leidžia savo dienas po grindim, suflerio būdelė, geria dulkes, kartoja artistams primirštus rolės žodžius. O gal jis kartais ir primiršta kitiems pasakyti, susižavėjęs pačiu jų kuriamu menu ar savo fantazijoje pradėjusiais pinti savais muzikiniais paveikslais“¹.

Ilgametis darbas teatre pelnė J. Dambrauskui didelio teatro meno žinovo reputaciją ir autoritetą. Jis buvo kviečiamas net į Kauno vaidybos kursų egzaminų komisiją². Su juo konsultuotasi, kurie operos, dramos ir baletų kūriniai turėtų būti statomi Valstybės teatro scenoje³. J. Dambrauskas buvo Valstybės radiofono vaidinimų ir koncertų rengėjas, autorius bei konsultantas. Būtent šio kompozitoriaus melodija buvo Kauno radijo stoties signalas, jo sukurta muzika skambėjo šios stoties vaidinimuose.

Domėjimąsi muzikos ir dramos sąsajų teikiama mis žanrinio varijavimo galimybėmis rodo jau pirmieji teatriniai J. Dambrausko kūriniai. 1927 m. jį sudomino beveik prieš du dešimtmečius lietuvių muzikos ir dramos entuziastų pradėtas bet iki galo neįgyvendintas noras perkelti į profesionalią sceną lietuvių liaudies apeigas – vestuves. Tai buvo Kazio Strazdo „Lietuviškos vestuvės“. Šiame spektaklyje naudotas dainas, oracijas, apeigas, papročius Rytų Lietuvoje ir Vilniaus krašte apie 1911 m. surinko Vilniuje gyvenęs K. Strazdas – Vilniaus lietuviškų vakarų vaidintojas, knygnešys, vargonininkas. Šią medžiagą jis papildė dainomis iš Antano Juškos „Svotbinės rėdos veliuoniečių lietuvių“. 1912 m. buvo kreiptasi į taip pat Vilniuje gyvenantį Miką Petrauską, kad jis sukomponuotų „Lietuviškoms vestuvėms“ dainas. Vos pradėjęs šį darbą M. Petrauskas netrukus išvyko į Ameriką. Vėliau keletą dainų šiam veikalui harmonizavo kunigas Teodoras Brazys. 1923 m. vasario 2 d. Vilniaus lietuvių choras, kuriam vadovavo Šv. Mikalojaus bažnyčios vargonininkas B. Suduika, parengė

ir pastatė vieną „Vestuvių“ veiksma – „Onutės vestuvės“ (režisavo K. Strazdas).

Dar po kelerių metų šis unikalus to meto lietuvių teatre sumanymas – inscenizuoti lietuvių vestuvės, perkelti į sceną liaudies teatro dramaturgiją – sudomino J. Dambrauską. Šią mintį vis puoselėjo ir K. Strazdas, 1927 m. atvykęs į Kauną. Nors kūrinys traktuotas kaip dramos spektaklis, iš pradžių Valstybės teatras jo neįtraukė į repertuarą, nes drama neturėjo savo atskiro choro, o Valstybės operos choras tuo metu buvo labai užimtas muzikinio repertuaro pastatymuose. Tuomet padėjo J. Dambrausko vadovaujamas „Gabijos“ choras bei Liaudies teatro režisierius Juozas Stanulis. J. Dambrauskas imasi iš naujo harmonizuoti šio veikalo dainas, dalį originalių liaudies dainų pakeičia liaudies dainomis iš savo rinkinių. Režisieriaus J. Stanulio darbą pratęsė ir baigė Karių teatro vedėjas bei režisierius Vladas Braziulevičius. Spektaklis parodytas 1927 m. vasario 27 d. Tilmanso teatre. Jame dalyvavo „Gabijos“ choras, Karių teatro artistai, – iš viso apie 50 ar 60 žmonių. Orkestre grojo Kauno muzikos mokyklos mokiniai bei keletas Valstybės teatro orkestrantų. Chorui ir orkestrui vadovavo J. Dambrauskas.

Šių kaunietiškiųjų „Lietuviškų vestuvių“ pagrindą sudarė atskiros vestuvių dalys – nuo sužieduotuvių ir didvakario iki piršlio pakorimo. Tekstas buvo dainuojamas ir kalbamas, muzikoje susipynė originali liaudies muzika su specialiai spektakliui sukurta. Kaip skelbė afiša, tai buvo „3 v. 4 pav. veikalas su liaudies vestuvių apeigomis, dainomis (giesmės, dainos, dainuokos), šokiais, žaidimais, štukomis, oracijomis ir t. t.“⁴ Pagrindiniai spektaklio personažai buvo Gaižučių šeimos nariai, jaunoji – Onytė Gaižutytė (M. Tumėnienė), jaunasis – Jonas Vaišnoras (V. Kulyš), jaunojo tėvą vaidino Jonas Strazdas, kaimyną Grigą, „teisėją“, – Vl. Banaitis. Kiti veikėjai – pamerė, pabroliai, palydovai, guogiai, muzikantai, svečiai⁵. Spektaklio struktūrą lėmė vestuvių apeigų ir dainų suskirstymas į tris dalis, t. y. tris veiksmus. Pirmas veiksmas turėjo du paveikslus: pirmas paveikslas – kvieslio išleistuvės, sužieduotuvės, didvakaris; antras paveikslas – tai ypač gausus dainomis ir šokiais mergvakaris. Antrame veiksmo buvo vaizduojamas vestuvių rytmetis pas jaunąją, jaunojo atvykimas su palydovais, tėvų palaiminimas, jaunosios ieškojimas po „brageliu“, kvieslio ir pajaunių oracijos, dovanų dalijimas, suolo vadavimas, kraitvežio iškeliavimas, suolsėdžio „klamučijimas“, išvažiavimas į bažnyčią. Trečią veiksma sudarė svočios atvažiavimas iš bažnyčios, pirmoryčiai, jaunųjų sukeltuvės, bendros iškilmės su šokiais ir žaidimais, teismas ir piršlio pakorimas. Išsamiai šį spektaklį aprašęs Liudas Gira įvertino jo novatoriškumą: „Kai dėl „Lietuviškų vestuvių“ pirmojo pastatymo išpildymo bendrai pasakyti reikia be jokių komplimentų ir recen-

ziškų pagyrimų, jog pastatymas pasisekė tiesiog nelaukiamai. Visų pirma choras, kuris šitokios rūšies spektaklyje vaidina patį didžiausią vaidmenį [...], J. Dambrausko tiek jau išmankštintas, išlavintas, jog visą laiką klauseisi jo su tikru malonumu“⁶.

Pirmas tokio tipo vaidinimas scenoje, neįprastas žanras kai kuriems recenzentams, tapo akstinu prabilti apie lietuviškos operos sukūrimą, plėtojant panašų žanrą: „šitas veikalas gali ateityje būti pirmoji lietuviška opera (palaiminta mintis!). Iš tikrųjų yra jau ir choras, ir baletas, ir orkestro užuomazgėlė (kvartetas), vieny solistų betruksta [...]. Šokiai ir žaidimai – margi. Vieni puikiai stilizuoti – gyvas baletas“⁷.

Šį netradicinį kūrinį 1927 m. gegužės 18 d. parodė ir Kauno Valstybės teatras. Tuomet „Lietuviškas vestuvės“ perdirbo į penkis veiksmus ir režisavo Jonas Strazdas-Jaunutis, originalią muziką kūrė bei liaudies dainas harmonizavo, orkestrui dirigavo J. Dambrauskas. Ir teatro scenoje spektaklį parengė draugija „Gabija“, dalyvaujant daugiau nei 20 žmonių. Šio vaidinimo veikėjai nebeturėjo vardų ir pavardžių – tai buvo tiesiog Jaunoji (G. Komaruskaitė), Tėvas (Vl. Banaitis), Piršlys (J. Skiltys), Guogė (Ir. Krasauskaitė) ir kt. Buvo šokamas suktinis, „geležinis“, paberžiečių suktinis, blezdinga, Vilniaus dūda, kepurinis ir kt. Kaip nurodoma afišoje, „Labanoro dūda (retu muzikos instrumentu) pagros „geležinį“ p. G. Macežinskis iš Vilniaus krašto“⁸.

Vieni žiūrovai palankiai vertino profesionalios ir liaudies muzikų susipynimą, būtent tokią dramos ir muzikos jungtį, kiti į tai žiūrėjo atsainiau. Gerai apie spektaklį atsiliepė Vaižgantas, išvelgęs čia pozityvų tautinio meno primityvumą: „Vakar kuo ne užtroškęs teatre, šiandien tebesu pilnas džiaugsmo ir skaisčių minčių. Viso to svetimieji šedevrai man neduoda ar bent ne tiek duoda, kiek yra davęs savas meno primityvas, nes mūsų vestuvės, kaip ir skulptūros primityvuose, pilna grožio ir nepaprasto švelnumo“⁹. Dalis žiūrovų nepalankiai vertino originalios kūrybos suplakimą su liaudies muzika: „ateityje, jei Strazdas dar bandys statyti, patartina atsisakyti nuo visokių arijų ir orkestrų, paliekant tik tai, kas vestuvėse buvo bei esti“¹⁰.

Periodinėje spaudoje skelbtuose „Lietuviškų vestuvių“ komentaruose neatsitiktinai šmėžavo žodis „opera“. Lietuvių inteligentija laukė lietuviškos operos. Galimybę tokiam kūriniai atsirasti daugelis matė lietuvių folkloro, tautinės tematikos ir profesionalios muzikos sąlytyje. Kaip žinome, apie 1927 m. ir kompozitorius Juozas Gruodis ruošėsi kurti operą Šarūno tema. Po poros metų Valstybės teatro dramos scenoje pastatytasis Vinco Krėvės „Šarūnas“ su J. Gruodžio muzika savo reikšmingumu buvo prilyginamas operos atsiradimui. „Šarūne“, kaip ir „Lietuviškose vestuvėse“, susijungė du šaltiniai – origi-

nali kompozitoriaus kūryba ir lietuvių liaudies menas. Tačiau šie du spektakliai buvo absoliučiai skirtingi – jie rodė du dramos ir muzikos, profesionalaus ir liaudies menų jungties kelius. „Lietuviškos vestuvės“ vertintinos kaip novatoriškas bandymas iš profesionalios ir liaudiškos muzikos sukurti vientisą vaidinimą, perkelti į teatro sceną liaudies vestuvių „teatrą“. „Šarūno“ kūrėjų tikslas buvo ne sugrežinti folklorą ir profesionalią kūrybą, o liaudies dainos struktūrinėmis, dramaturginėmis, muzikinėmis savybėmis pagrįsti dramos spektaklio formą, dramaturgiją, dinamiką.

„Lietuviškos vestuvės“ turėjo ilgąmetį rezonansą. Kaip akivaizdus tautiškumo eksponatas jos prisimintos 1939 m. rugsėjo 10 d. rengiant lietuvių Dieną Pasaulinėje parodoje New Yorke. Rengiant Dainų dienos programą aktyviai dalyvavo Juozas Žilevičius bei Dainų dienos komiteto sekretorius Jonas Brundza. Pastarasis laiške J. Dambrausko prašė atsiųsti „Lietuviškas vestuves“, kurios galėtų tikti šiam tikslui¹¹.

Teigiami „Lietuviškų vestuvių“ vertinimai bei J. Dambrausko chorinė veikla formavo visuomenės požiūrį į jį kaip į tautinę dviasia persiėmusį muziką. Rengiant patriotines nuotaikas deklaravusius įvairaus pobūdžio vaidinimus dažnai kreiptasi į J. Dambrauską. Juolab kad pats muzikas palaikė teatralų nuostatą statyti kuo daugiau lietuviškos dramaturgijos ir lietuviškos tematikos spektaklių, tikintis, jog tai pakylės žmonių tautinę dviasią ir sutaurins lietuvių patriotinius jausmus.

Pirmoji J. Dambrausko ir Vinco Mykolaičio-Putino tautiška misterija „Nuvainikuotoji Vaidilutė“ („Nuvainikuota vaidilutė“) rodyta kelis kartus. Vaidinimo iniciatoriai buvo ateitininkai ir pats V. Mykolaitis-Putinas. „Sykį gaunu laišką – prašo ateiti pasitarti, – pasakojo J. Dambrauskas. – Kai nuėjau, Putinas ir kiti užpuolė mane, kad parašyčiau muziką misterijai „Nuvainikuotoji Vaidilutė“, kurią ateitininkai studentai žadėjo vaidinti Palangoje“¹².

Simbolizmo bruožų turinčioje V. Mykolaičio-Putino dramoje „Nuvainikuota vaidilutė“ parodomas nepriklausomos asmenybės ir lemties susidūrimas, lietuvių tautos likimas siejamas su jos religija, teigiant, jog pagonybė trukdė pažangai bei tautiniam sąmoningumui. Tokia dramaturgija bei krikščioniška veikalo idėja traktuotė tiko ateitininkų sąjungos reorganizacinei konferencijai ir didelei ateitininkų šventei, vykusiai 1927 m. liepos 15–20 d. Palangoje. Jos metu liepos 18 d. Birutės kalno šlaite vaidinta trijų veiksmų Tautos likimo misterija „Nuvainikuotoji Vaidilutė“, kurią režisavo L. Gira.

J. Dambrausko misterijos turi mažiau sąsajų su misterija kaip dramos žanru, susiformavusiu XIV a. Vakarų Europoje liturginės dramos pagrindu. Bendrumų galima įžvelgti nebent religinėje tematikoje

ir vėlesnių – XV ir XVI a. pasaulietiškančių misterijų vaidinimų formose, kai šimtai atlikėjų vaidindavo aikštėse. Kai kas čia buvo bendra ir su senovės Graikijos bei Romos dievybių kultais – misterijomis, turėjusiomis iš atskirų scenų susidedantį ritualą. Lietuvoje misterijomis kartais vadintos simbolizmo paveiktos alegorinės dramos. Tokių filosofinių apmąstymų apie tautos istoriją, likimą, ateitį savo kūriniuose pateikė Vydūnas, L. Gira, V. Krėvė.

Esminę spektaklio „Nuvainikuotoji Vaidilutė“ minčių rengėjai išsakė programoje. „...Nuvainikuotoji Vaidilutė“ nėra tai istorinė, arba psichologinė drama, bet istorijos įvykiais pagrįsta lietuvių tautos likimo misterija. Dramatinis veiksmas tarnauja čia ne fabulai megsti ir ne asmenų charakteristikai rutulioti, bet tautos praeities žygių idėjinei prasmei kelti. Iš čia eina bendrinamasai simboliškai alegorinis misterijos pobūdis [...] Mūsų valstybės ir tautos puolimas praeity „Nuvainikuotojoj Vaidilutėj“ norima nušviesti kaip pervėlybos krikščionybės priėmimo pasėka [...] Dievai tarsi pavergę laikė savo aukuruose mūsų žemės ir tautos dvasią. Dėl to maištas prieš dievus, nors subjektyvės sąžinės atžvilgiu nuodėmingas darbas, „Nuvainikuotojoj Vaidilutėj“ reiškiasi kaip Žemės Dvasios vadavimo žygis. Pasšvestoji Vaidilutė, pamindama duotąją dievams priesaiką, tapdama sūnaus motina, kuris įveda į tautą naują religiją, pakerta dievų galybę, duoda tautai naujų kūrybos galių, bet nusikalsta dorovinei tvarkai – ir čia glūdi jos žygio tragizmas. Šiai minčiai pateisinti ir įvaizduoti, lietuvių tautos praeity turime padavimą apie Birutę ir Kęstučio bei Vytauto likimą, kuris ir paimtas misterijos pagrindan“¹³.

Visus vaidmenis atliko mėgėjai – ateitininkų organizacijos nariai. Veikiantys personažai: Vaidilutė (Birutė), Vaidila, Praamžinasis, Žemės Dvasia, Didysis Valdovas (Vytautas), Šmėkla Milžinas (Vytauto likimas), šeši Amžiai (nuo XV iki XX) ir kt. Misterijos choras kūręs J. Dambrauskas traktavo juos neįprastai. Tarsi senosiose graikų tragedijose jie atliko minios vaidmenį, komentavo veiksmą, susiliedami su kalbamu tekstu personažų ir choro dialoguose. „Pirmas uždavinys, – sakė J. Dambrauskas, – jisai (choras – V. B.) atsako žodžius tartum minios vaidmenį paėmęs, antras – vietomis dainuoja spalvindamas gilią ir mistišką veikalo nuotaiką“¹⁴. Nors programoje buvo gana kategoriškai išdėstyta spektaklio krikščioniškosios estetikos pamatinė reikšmė, tačiau, sprendžiant iš amžininkų atsiliepimų, gausūs pagonybės vaizdai rodyti jų nesmerkiant. Rengėjus ir žiūrovus jaudino Vaidilutės (Birutės) drama – mylėti žmogų ar vien dievams kurenti aukuro ugnelę. Susižavėjimą keldavo scena, kai nuo jūros atjojęs raitelis (Kęstutis) pagrobdavo Vaidilutę ir nušoliuodavo taku, kuriuo, anot legendos, iš tikrųjų buvo išvežta į Trakus būsimoji Vytauto motina. Išskeldami

spektaklio pamatinę idėją – krikščionybė atneša Lietuvai šviesą ir ateitį – jo kūrėjai ir pagoniškąsias scenas vaizdavo su meile, jos žadino dėmesį tautos istorijai, audrino tėvynės meilės jausmus. Vaidinimas buvo tarsi nuostabus reginys apie Lietuvos senovę. „Visa kas – tradicijų pašventinto kalno fone, kalno, mirgančio įvairiaspalvėmis turtingų fantastinių ir istorinių kostiumų spalvomis bei atstojančių rampos šviesas fakelų ugnimis, kurios apšvietė slėpiningą vasaros nakties tamsą, veiksmo vietą supančios senos pušys, – visa tai sudarė išpūdį kažkokios atgimstančios nuostabios pasakos apie gražius senovės viduramžių romantiškus vaizdus. Ir aukštumoje tarp dviejų tiesių, gėlių girliandomis papuoštų pušų degantis dievo Perkūno altorius [...], rodėsi, tarsi iš tikrųjų atgimusio senovės laikų švento ritualo vieta“¹⁵. Šio straipsnio autorius pažymėjo, kad apie 4000 žiūrovų liko labai patenkinti vaidinimu, kurio didelį estetinį poveikį sustiprino meistriškai sukomponuota J. Dambrausko muzika.

Patriotine manifestacija tapo 1928 m. gegužės 15 d. Kaune, Žemės ūkio ir pramonės parodos aikštėje, parodyta „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. Lietuvos universiteto studentų ateitininkų sąjungos parengtoje programoje matome tuos pačius, kaip ir Palangos spektaklyje, veikėjus bei vaidinimo idėjos aiškinimus. Tik dabar spektaklį režisavo B. Dauguvietis, dalyvavo K. Steponaitytės baletas, kuris šoko ar atliko pantomimos judesius chorui dainuojant arba be jo. Amžininkų laikytas „turinčiu jautrią dvasią mistinėms sferoms“¹⁶ kompozitoriumi J. Dambrauskas su įkarščiu repetavo, nors ir baiminosi, kad akustiniu požiūriu chorui nepatogioje vietoje – dauboje, aplink kurią buvo amfiteatriškas pakilimas, pradingsią choro balsai. Scenos konstrukcijoje buvo trijų pakopų aukuras, už jo – tikras ažuolas, keliolika eglaičių, aukuro apačioje – landynės dvasioms įlįsti ir išlįsti. Recenzantai pažymėjo vykusį J. Dambrausko darbą – muziką ir gerai paruoštą chorą¹⁷.

Gausiai žmonių užplūstoje vaidinimo vietoje „buvo net artimųjų paviljonų stogai ir artimieji ažuolai pilni drąsesniųjų“¹⁸. Pustrečios valandos trukusį vaidinimą stebėjo garbingi svečiai – katalikų bažnyčios veikėjai, rašytojai, Latvijos mokslininkų delegacija, diplomatai, Amerikos lietuviai ekskursantai. Kaip ir Palangoje, Kaune „Nuvainikuotąją Vaidilutę“ žiūrovai suvokė ne vien kaip pagonybės ir krikščionybės priešpriešos atvaizdavimą. Pasirodžiusius scenoje Kęstutį ar Vytauto vaidilas žiūrovai pasitikdavo aplodismentais. Kaip rašė V. K., „senovės didvyriai yra suaugę su kiekvieno dvasia ir visa, kas

iškelia jų garbę, lietuvio priimama atvira širdimi, ypač tada, kai vaidilos žodis, gestas, povyza sutampa su tais įvaizdžiais, kuriuos kiekvienas yra susidaręs apie tuos senovės karžygius. Šių dalykų misterijos Kęstutiui, Vytautui, Baltajam Raiteliui netrūko“¹⁹.

Antrą kartą prie Birutės kalno Palangoje „Nuvainikuotoji Vaidilutė“ sugrįžo 1930 m. rugpjūčio 15 d. pakitusiu pavadinimu „Motina-vaidilutė“ ir buvo skirta Birutei pagerbti. Jame dalyvavo daug profesionalių menininkų: Valstybės teatro aktoriai, Valstybės dramos mokyklos mokiniai. Vaidino ir Karių teatro artistai. Vaidilutės vaidmenį atliko V. Gaučytė, Vaidilą – A. Mackevičius, Praamžinąjį – J. Laučius. Dekoracijas parengė Kazys Šimonis, režisavo – Vl. Braziulevičius. Pastatymui naudoti Valstybės teatro kostiumai ir rekvizitas. Reginio išpūdingumą stiprino pirotechnika. J. Dambrauskas, šiek tiek pakoregavęs savo ankstesnę muziką, dirigavo orkestrui bei keturiems šaulių chorams: Panevėžio (vadovas Paulauskas), Šiaulių (vadovas Uogintas), Telšių (vadovas Gaubas), Kauno (vadovas Liuberskis).

Visuose „Nuvainikuotosios Vaidilutės“ („Motinos-vaidilutės“) spektakliuose J. Dambrauskas naudojo tą pačią muziką, tik truputį pakeisdamas, atsižvelgiant į režisūros pokyčius. Spektaklio muzika padalyta į tris veiksmus²⁰. Jau pati pirmoji scena rodo choro, kaip teatrinės priemonės, būdingą panaudojimą: jis dainuoja, deklamuoja ar kalba proza, dalyvauja dialoge su personažu (šioje scenoje – su Vaidila). I veiksmas prasideda prietemoje, kurioje išryškėja vien aukuras. Iš tolos šaukiančiam balsui „Vaidilute!“, choras-minia atkartoja tarsi iš po žemių (1 pvz). Vaidilai atvedus išrinktąją šventos ugnies saugotoją, skaisčią mergelę (Birutę), choras-minia pritaria jo žodžiams: „[...] lai pašvęs aukštiesiems dievams“ (2 pvz). Vaidila, įsiterpdamas į chorą, kalba:

1 pvz. „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. I v. choras „Vaidilute!“

A musical score for the second vocal part of the song 'Lai pašvęs aukštiesiems dievams!'. It is written on two staves (treble and bass clefs) in 3/4 time, starting with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The tempo is marked 'pp' (pianissimo). The lyrics are 'Lai pašvęs aukštiesiems dievams, aukštiesiems dievams! lai pašvęs aukštiesiems dievams!'. There are some handwritten annotations above the notes, including 'Religioso' and 'pp'.

2 pvz. „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. I v. choras „Lai pašvęs aukštiesiems dievams“

*Žmonės! Jūsų menko balso Amžinieji nebegirdi,
Jūsų maldos, jūsų aukos ir visos būties likimas
Turi būt dievams užkeiktas Vaidilutės vainiku.*

Minia savo sutikimą išreiškia bažnytinei giesmei artimu choru (3 pvz).

Išpūdinga, tautiškai patriotinius jausmus žadinanti buvo I veiksmo scena, kurioje dalyvavo keturi karžygiai, choras, Vaidilutė ir Vaidila. Karžygiai deklamavo tekstą apie tai, kad neketinama pasiduoti nei klastingam priešui iš Vakarų (kryžiuotis), nei Rytų gudo užmačioms, nei iš Pietų klastingoms lenko pinklėms. Karžygių šneka perauga į dainą, kurią J. Dambrauskas apibūdino kaip „vyrų senovės karių chorą“ (4 pvz., a, b).

dėtingesnės harmoninės struktūros. Ir tai paliudija ne kuklius jo kompozicinius sugebėjimus, bet teatrališkumą.

II veiksmą pradėjusios scenos „Vaidilutės sapnas“ pagrindą sudarė „Žemės dvasių choras“ bei baletas. Šios scenos paskirtis – sužadinti Vaidilutei žemiškos meilės ilgesį, todėl joje choras nuolat kartoja frazę „skaisčią žemės dukružėlę sapno burtais sužavėsim“ (5 pvz). Šiame išplėtotame epizode choras dainuoja tik keletą frazių. Tai ne muzikinė, bet teatrinė chorinė scena, išreiškianti sudėtingą emociją, dvasinę personažo (Vaidilutės) būseną bei užaštrinanti dramaturginį lūžį: Žemės dvasia prašo būti išlaisvinta iš pagoniškujų gnaužtų; tai galinti padaryti Vaidilutė, sulaužydama dievams duotą priesaiką ir tapdama

Minia

Mū-sų mald-dos mū-sų au-kos ir vi-sos bū-ties li-ki-mas mus die-va-mis už-kei-ktas vaini-ku

3 pvz. „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. I v. choras „Mūsų maldos“

I veiksmė daug kompozitoriaus nuorodų – *parlando, recitativo, aidas*, choro frazės dažnai perauga į kalbą. Kartais J. Dambrauskas nurodo: „Šiuose 5 taktuose svarbu daugiau gyvo žodžio, o ne dainavimo; grynai deklamuoti lyg be gaidų“. Tokių pastabų partitūroje apstu. Visa misterijos muzika buvo persipynusi su kalbamu tekstu, todėl joje buvo vos keletas chorų, kurie pasižymėjo labiau užbaigta muzikos kūrinio forma. Vienas jų – I veiksmo Motinų choras „Mūsų dienos, mūsų naktys“, neretai skambėjęs koncertuose Lietuvoje ir išeivijoje. Muzikos persipynimas su kalbamu tekstu, nesudėtinga chorų faktūra, dažni mišraus choro balsų unisonai rodo, kad J. Dambrauskas misterijos chorus traktavo pirmiausia kaip teatrinės kalbos priemonę, nesiekdamas ypatingo melodinio išraiškimumo ar su-

a

VYRŲ CHORAS

Kie-tas vė-s-ties mū-sų die-nos

b

VYRŲ CHORAS

Žen-giam žen-giam mūt-gor-bin-gai mes lais-vie-ji mū-sų žė-mės sa-ka-lai

4 pvz. „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. I v. Karžygių daina: a – pradžia, b – vidurinė dalis

*Molto leggero e staccato
amoroso*

Skais-čią žė-mės dukru-žė-lę sap-no bur-tais su-žavė-sim.

sapno bur-tais su-žavė-sim

5 pvz. „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. II v. choras „Skaisčią žemės dukružėlę“

motina sūnaus (Didžiojo Valdovo Vytauto), kuris atves tautą į naują religiją bei suteiks jai naujų kūrybinių galių kurti ateitį. Kiek vėliau tas pats Žemės dvasių choras, dainuodamas ir kalbėdamas (J. Dambrausko nurodyta „tartum *mormorando, pusbalsiu*“) „ne šventa dievų ugnelę tau kūrent“, išreiškia ir minios, ir pačios Vaidilutės abejonę bei dramatinio esmę, ženklina tautos likimo kryžkelę. Šiose keliuose frazėse matome kompozitorių-teatralą, naudojančių mišraus choro teksto polifoniją (6 pvz).

6 pvz. „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. II v. Žemės dvasių choras

III veiksmo pradžios Šmėklų choro „Ilgos tamsios naktys“ scenoje senųjų dievų dvasios regi užgesintus aukurus, Kęstučio žūtį, sutrukdytą Vytauto užduotį tautai, mato po mirties ramybės nerandančią Vaidilutės vėlę, klaidžiojančią su išvaduotąja Žemės Dvasia. Čia choras atliko dvasių, šmėklos, minios ar muzikinio fono vaidmenį. Muzikinės kalbos požiūriu tai vienas sudėtingesnių misterijos epizodų. Išraiškinga buvo jo vidurinė dalis (7 pvz). Misterijos pabaigoje Vytautas palieka Vaidilutės vėlei ir Žemės Dvasiai saugoti ant aukuro griuvėsių savo kalaviją – gyvybės ženklą. Po penkių kentėjimo Amžių (XV, XVI, XVII, XVIII ir XIX) Žemės Dvasia jį įteikia šeštajam, t. y. XX Amžiui. Taip įprasminama nuvainikuotos vaidilutės tragedija – tauta šaukiama į naujus gyvenimo ir kūrybos žygius. Ryškus misterijos muzikinis akcentas buvo finalinė scena, kurioje bengalinėms ugnims sušvitus dalyvavo visi aktoriai,

7 pvz. „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. III v. Šmėklų choras. Vidurinė dalis

baletas, skambėjo choras „Amžių giesmė“ („Pasveikinkim lauktąjį“), skirtas XX amžiui – Lietuvos atgimimo amžiui, suteikusiam žmonėms „Praamžino Dievo šviesą ir teisybę“, kuri „laimėjimo šventei žemę prikėlė“ (8 pvz).

Nežinoma, ar „Nuvainikuotoji Vaidilutė“ buvo rodyta profesionalioje scenoje: tautos likimo misterijos žanras, inscenizacijos patosas ir masiškumas ne labai tiko uždarei teatro erdvei. Apie tai, kad toks sumanymas vis dėlto buvo, skaitome 1935 m. rugpjūčio 17 d. iš Klaipėdos rašytame B. Dauguvičio laiške J. Dambrauskui: „Kadaise turėjau garbės statyti su jumis Putino „Nuvainikuotą Vaidilutę“. Tamsta tam reikalui buvai parašęs puikių muzikalių iliustracijų. Dabar aš šį veikalą statau Klaipėdos Valstybės teatre sezono atidarymui ir todėl prašau, kaip galima greičiau, išsiųsti Klaipėdos Valstybės teatro adresu visus savo muzikalius kūrinius, tinkančius šiam veikalui“²¹

Panašiomis „natūraliomis dekoracijomis“ naudotasi įgyvendinant misteriją „Amžių karžygis“, rodytą 1930 m. birželio 22 d. Kauno Vytauto ažuolyno slė-

8 pvz. „Nuvainikuotoji Vaidilutė“. III v. choras „Amžių giesmė“

nyje. Kompozitoriaus J. Dambrausko, režisieriaus Vytauto Bičiūno, poeto Kazio Inčiūros, V. Sotnikovaitės kurtas baletas spektaklis, panašiai kaip pirmieji du „Nuvainikuotosios Vaidilutės“ pastatymai, buvo ateitininkų kongreso meninis akcentas. Misterijos personažai – Amžių Karžygis (vaidmenį atliko K. Inčiūra), Kanklininkas, Krivių Krivaitis, Riteris, Lenkas ir kt. Vaidinimą stebėjo apie 5 000 žiūrovų, tarp jų buvo įžymių valstybės ir dvasininkijos veikėjų. Spau-

doje pažymėta: „Muziko Dambrausko vedamas choras savo naujomis, įdomiomis melodijomis labai užimponavo. Tikrai p. Dambrauskas yra talentingas mūsų kompozitorius, kurio didelį darbą reikia įvertinti“²². V. Bičiūnas „Ryto“ korespondentui sakė, kad repeticijose „daug dėmesio kreipiama į masines scenas, į judėjimą, į gestus, kuriuos beveik nuolat lydės muzika [...] Gamtos aplinkuma prisidės

prie veikalo nuotaikos gilinimo. Tai tarsi savotiškas graikų teatro atnaujinimas – mat, vaidinsime po atviru dangumi, ir žymus vaidmuo skirtas chorui²³.

Neturėdami išlikusių „Amžių karžygio“ muzikos pavyzdžių, apie ją galime spręsti iš paskirų pasisakymų spaudoje, kur ji gerai įvertinta. J[uozas] Grušas pažymėjo, kad „labai didelį plusą misterijai davė J. Dambrausko specialiai parašyta muzika ir V. Sotnikovaitės baletas. Paties J. Dambrausko diriguojamas choras tikrai žavėjo publiką. Dainų nuotaikumas bei iškilmingumas jungė į didingą vienumą visą „Amžių karžygio“ misteriją“²⁴.

Tautos likimo, arba tautiškąją, J. Dambrausko dramine muziką papildė 1937 m. sukurta 8 paveikslų misterija „Mūsų aukuras“. Spektaklis rodytas Kaune per Karininkų Ramovės naujų rūmų atidarymo iškilmes. Deja, neturime galimybės spręsti ir apie šios misterijos muziką (neiškilo natos). Galime numanyti apie jos profesinį lygį, kuris turėjo tenkinti spektaklį kūręs profesionalų kolektyvo reikalavimus: tai buvo J. Dambrauskas, režisierius B. Dauguvietis, teksto autoriai Jonas Graičiūnas (sceniški fragmentai) ir Antanas Miškinis (Vaidilos žodžiai), dekoracijų eskizus rengė dailininkas Viktoras Andrieušis. Spektaklyje Vaidilos vaidmenį atliko Kipras Petrauskas, kitus vaidmenis – Valstybės teatro aktoriai Aleksandras Kernagis (Bernelis, Karininkas), Monika Mironaitė (Mergelė), Mečys Chadaravičius (Žynio dvasia, Klebonas), Ona Juodytė (Motina), Stepas Jukna (Lukšio dvasia, Karininkas), Juozas Laucius (Senelis) ir kt. Pirmajame paveiksle „Prie aukuro“ dalyvavo Valstybės teatro baletu artistai T. Kublickaitė, O. Zateplinskaitė, Z. Smolskaitė, S. Eidrigėvičiūtė, G. Ščeglovkaitė, o apeigas pastatė J. Vasiliauskas. J. Dambrauskas parašė muziką, taip pat dirigavo Įgulos bažnyčios chorui ir Radiofono orkestrui. Galime manyti, kad toks pajėgus kolektyvas tinkamai atskleidė pagrindines misterijos „Mūsų aukuras“ idėjas, kurias liudija kad ir šie teksto fragmentai:

...per devynius amžius laistėm kraują
Dėl tėvynės ir lietuvių vardo...
...Lietuva, dabar kelkis į saulę.
Tark Europai vėl savo žodį ...
...Garbė mūs tėvynės gynėjams –
Garbė niekad nevystanti bus...²⁵

Muziką kitai Karininkų Ramovės iniciatyva pastatytai misterijai „Amžių šešėliai“ J. Dambrauskas

sukūrė 1937–1939 m. Ją sudarė nauji epizodai bei kompozitoriaus religinių kūrinių fragmentai. (Kai kas iš šios muzikos galėjo skambėti per Radiofono vėlinių dienos spektaklį 1934 m.). „Amžių šešėlių“ muzikos scenarijaus plane 25 numeriai: 1 ir 25 – Įžanga, 2 – Vaidilučių daina, 3, 4 ir 10 – „Saulės giesmė“, 5 ir 22 – „De profundis“, 6, 16, 17 ir 18 – „Lux aeternam“, 7 ir 23 – „Miserere“, 8 ir 13 – Vargonai, 9 – Šmėklų žingsniai, 11 ir 12 – Exaudi, 14 – Dies irae, 15 – Libera, 19 – Catacomba, 20 – Terra tremuit, 21 – Švitrigaila, 24 – Justus ut palma²⁶. (Ne visa šiame plane išvardyta muzika išlikusi.)

Turimi misterijos „Amžių šešėliai“ muzikos fragmentai pasižymi šviesiu religingumu, skaidriu dvasingumu. Apie panašaus žanro J. Dambrausko muziką buvo rašoma vienoje recenzijoje, skirtoje jo religinei muzikai. „Tautinė mistika jis buvo prašnekęs „Nuvainikuotos vaidilutės“ muzikoje. Religinė mistika pinasi dabar jo kuriamoje oratorijoje „Pro hominibus“ [...] Dambrauskas čia jautriai yra suvokęs Pasaulio atpirkimo misteriją. Jį nustebino tos misterijos didybė. Ir dėl to savo muzikoje jis ekspresyviai veržiasi į didybę, į aukštumas“²⁷. Tai, kas čia rašoma, tinka ir „Amžių šešėlių“ muzikai apibūdinti, pavyzdžiui, jos epizodui „Saulės giesmė“ (9 pvz).

9 pvz. „Amžių šešėliai“. Choras „Saulės giesmė“

Paskutinioji iš žinomų J. Dambrausko tautiškųjų misterijų susijusi su Vilniaus istorija bei to meto kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo aktualijomis. 1940 m. birželio 28 ir 29 d. Vilniuje, Žiemos stadione Tado Kosciuškos gatvėje, buvo numatyta parodyti didžiulę misteriją „Gedimino sapnas“ („Geležinis vilkas“). Viso renginio režisierius ir montažo autorius buvo B. Dauguvietis. Spektaklį rengė Valstybės Operos solistai ir choras, Valstybės Dramos artistai, du Vilniaus simfoniniai orkestrai, trys karių pučiamieji orkestrai. Didžiulį jungtinį chorą sudarė Vilniaus chorai (vadovai Antanas Gimžauskas, Stepas Sodeika, Antanas Krutulys, Mikulskis), Naujos Vilnios choras (apie 80 žmonių), Kauno mėgėjų choras „Perkūnas“ (vadovas Mykolas Liuberskis). Visuomenės susidomėjimas, dar tik neseniai atgavus Vilnių, buvo didžiulis. Spaudoje buvo išplatintas net chorų vedėjų

montuotą tekstą J. Dambrausko misterijos buvo prisodrintos patriotizmo ir heroizmo dvasios. Ir „Lietuviškos vestuvės“, ir tautinės misterijos žanro požiūriu buvo novatoriški kūriniai – tai draminė muzika, bet ne muzika dramos spektakliui; misterijos, nepaisant jose vyraujančios dramos teatro specifikos, buvo artimos kantatai ar oratorijai.

J. Dambrausko tautinė draminė muzika – savitas šios muzikos raidos etapas, tyrinėtinas kaip ženklus tarpukario muzikinės kultūros reiškinys.

Gauta 2003 11 17

Nuorodos

- 1 XX, žmogus iš pagrindžio, *XX Amžius*, 1963 04 09, Nr. 81.
- 2 Kvietimas J. Dambrauskui, 1942 09 02, *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (toliau – *TMKM*), Am 628, Inv. Nr. 2347.
- 3 Laikiniai ėjusio Kauno Valstybės teatro direktoriaus pareigas V. Kasakaičio raštas J. Dambrauskui, 1933 11 17, *TMKM*, Am 628, Inv. Nr. 2350.
- 4 „Lietuviškos vestuvės“, afiša, 1927 02 27, *TMKM*, Am 625, Inv. Nr. 2341.
- 5 „Lietuviškos vestuvės“, programa, 1927 02 27, *TMKM*, Am 624, Inv. Nr. 2354.
- 6 L. Gira, „Lietuviškos vestuvės“ Tilmanso teatre, *Lietuva*, 1927 03 08, Nr. 53.
- 7 I. Tarv[ydas], „Lietuviškų vestuvių“ pastatymas Kaune 1927 m. vasario 27 d. Tilmanso teatre, *Rytas*, 1927 03 21–22, Nr. 64, 65.
- 8 „Lietuviškos vestuvės“, afiša, 1927 05 18, *TMKM*, Am 625, Inv. Nr. 2342.
- 9 Vaižgantas, „Lietuviškos vestuvės“ Valstybės teatre, *Lietuva*, 1927 05 23, Nr. 113.
- 10 Nuo redakcijos, *Lietuvos žinios*, 1927 05 20, Nr. 113.
- 11 Jono Brundzos laiškas J. Dambrauskui iš New Yorko, 1938 09 11, *TMKM*, Am 626, Inv. Nr. 2370.
- 12 XX, Dambrauskas už chorą neatsako, *XX Amžius*, 1939 12 30, Nr. 299.
- 13 „Nuvainikuotoji Vaidilutė“, programa, 1927 07 18, *TMKM*, Am 624, Inv. Nr. 2313.
- 14 [?], Pasikalbėjimas su p. Dambrausku „Nuvainikuotosios Vaidilutės“ choro dirigentu, *Rytas*, 1928 05 14.
- 15 В – въ, Опоэтизированная древность, *Эхо*, 27 06 1927, N. 167.
- 16 XX, Žmogus iš pagrindžio, ten pat.
- 17 V. K., Vaidinimas po atviru dangum, *Lietuvos aidas*, 1928 05 22.
- 18 J. Matjošaitis, „Nuvainikuota Vaidilutė“ Kaune, *Rytas*, 1928 05 16.
- 19 V. K., Vaidinimas po atviru dangum, ten pat.
- 20 Atkuriant spektaklio „Nuvainikuotoji Vaidilutė“ („Motina-vaidilutė“) vizualinį vaizdą, eiga, apipavidalinimą naudotasi Lietuvos literatūros ir meno (F258, ap. 1,

b. 59) ir *TMKM* (Am 632, Inv. Nr. 2443) archyvuose esančių misterijos fragmentų rankraščiais, spektaklio scenarijaus nurodymais, programomis.

- 21 B. Dauguviečio laiškas J. Dambrauskui, Klaipėda, 1935 08 17, *TMKM*, Am 628, Inv. Nr. 2351.
- 22 [?], V. Bičiūno misterija „Amžių karžygis“, *Rytas*, 1930 06 23.
- 23 [?], Tarp dviejų „Amžių karžygio“ repeticijų, *Rytas*, 1930 06 25.
- 24 J. Grušas, „Amžių karžygis“, *Rytas*, 1930 06 28.
- 25 „Mūsų aukuras“, programa, 1937 m., *TMKM*, Am 624, Inv. Nr. 2315.
- 26 „Amžių šešėliai“, planas ir muzikos fragmentai, J. Kreivėno ir J. Žilevičiaus lietuvių muzikos archyvas (Chicaga).
- 27 XX, žmogus iš pagrindžio, ten pat.
- 28 [Laikraščio pavadinimas nenustatytas], Laikraščio iškarpa iš J. Dambrausko fondo, *TMKM*, Am 629, Inv. Nr. 2444.
- 29 J. Dambrauskas apie „Gedimino sapną“ (rankraštis), *TMKM*, Am 629, Inv. Nr. 2444.

Vida Bakutyė

NATIONAL DRAMATIC MUSIC BY JONAS DAMBRAUSKAS

S u m m a r y

The article is devoted to the study of national dramatic music by the Lithuanian composer, organist and choir-master Jonas Dambrauskas (1892–1982), which was produced during the interwar years. It focuses on Dambrauskas' musicodramatic pieces of non-traditional genres verging sometimes on Lithuanian folk theatre (*Lietuviškos vestuvės*, *Lithuanian Wedding*) and in other cases on oratorio or cantata (e.g., musical mysteries on national themes *Nuvainikuotoji vaidilutė* (*Uncrowned Virgin of the Fire*), *Amžių karžygys* (*Hero of the Ages*), *Amžių šešėliai* (*Shadows of the Ages*), *Mūsų aukuras* (*Our Altar*), *Gedimino sapnas* (*Gediminas' Dream*). The music of these genres clearly demonstrates the national and patriotic position of the composer. The ideas promoted mean respect to the historical past of Lithuania, concern with the future of the motherland, exhibition of Lithuanian individuality to Europe, and they reflect the characteristic attitudes of interwar Lithuanian society. The choirs in the musical mysteries are treated by Dambrauskas primarily as a device of theatrical communication. They are interwoven with the texts rendered. Like in ancient Greek tragedies, the choirs serve to express the ideas of a character or the crowd; they appear in a specific stage action or take the spectator back to the idea of a previous act; they make comments or communicate the ultimate message. Innovative in terms of genre and ideas declared, Dambrauskas' national music constitutes an interesting stage in Lithuanian dramatic music and marks a significant phenomenon in Lithuanian musical culture of the interwar period.